

C2 Beeldende kunst

Entree

Sandra Smalenburg

De kunstgeschiedenis is op toeval gebaseerd

De kunstgeschiedenis hangt van toeval aan elkaar. Kunstenaars die in de eze eeuw nog hip zijn, zijn een volgende eeuw alweer vergeten. Schilderijen die ternauwernood branden of oorlogen overleven en uiteindelijk in voornamelijk musea terechtkomen, nestelen zich in ons collectieve geheugen, terwijl andere, misschien wel veel mooiere werken roemloos verdwijnen.

In het boek *Achter het verdwijnpunt* van Laura Cumming over de Spaanse meester Velázquez las ik dat het eigenlijk een wonder is dat zijn beroemdste schilderij *Las Meninas* nog bestaat. Het doek hing in 1734 in het Spaanse koninklijke paleis, het Alcázar, toen daar een verwoestende brand woedde. Bedienden wisten het schilderij net op tijd uit zijn lijst te snijden en uit het raam te gooien. Een ander meesterwerk van Velázquez, *La Expulsión de los moriscos*, ging wel op in de vlammen. Voor hetzelfde geld hadden de bedienden een andere keuze gemaakt. Dan hadden de miljoenen mensen die zich nu jaarlijks in het Prado verdringen voor *Las Meninas* een ander schilderij gezien.

Niet alleen schilderijen, ook hele oeuvres kunnen zich jarenlang onder de radar bevinden en dan opeens opduiken. In *The Museum of Everything*, de collectie outsiderkunst die nu te zien is in de Kunsthal, werd ik getroffen door de collages van de Cubaanse kunstenaar Felipe Jesus Consalvos (1891-1960). Deze sigarenroller maakte de mooiste composities van sigarenbandjes en tabaksdoosjes, postzegels en bankbiljetten. Violen, meubels, alles plakte hij vol met kleurrijke plaatjes die impliciet behoorlijk politieke boodschappen bevatten. Maar niemand die zijn werk ooit zag of aankocht.

Tot zijn collages in 1983 werden ontdekt op een rommelmarkt in Philadelphia. Vervolgens werd zijn nalatenschap opgepikt door een galerie en verkocht aan onder meer het American Folk Art Museum en het Art Institute of Chicago. Volgens Roberta Smith, criticus van *The New York Times*, kan zijn werk zich meten met dat van Hannah Höch en Barbara Kruger.

Zo is er weer, door puur toeval, een moderne meester toegevoegd aan de kunsthistorische canon.

Sandra Smalenburg is redacteur beeldende kunst.

nrc art

ontdekt,
onbedoeld
ngetraind

Outsider Art

Nederland is twee musea voor outsider art rijker. In de Kunsthal opende The Museum of Everything. In de Hermitage start vandaag het Outsider Art Museum.

FOTO: AN DER HAYEN

Tekening van Jeroen Klomp uit de collectie van het Dolhuys, kleurpotlood op papier, 50x70 cm.

Door onze redacteur **Sandra Smalenburg**

Als of je zojuist door Alice konijnneel bent getuimeld en in een magisch parallel universum beland bent. Zo voelt het wanneer je binnenstapt in *The Museum of Everything*, een rondreizende kunstverzameling die nu is neergestreken in de Rotterdamse Kunsthal. Het is een wereld die wel lijkt op die van ons, met schilderijen die aan muren hangen en sculpturen die op voetstukken staan, maar die je toch niet direct herkent. Omdat je de taal van deze beelden niet spreekt, de codes niet ontcijferen kunt.

Een doolhof is het, dit parcours vol gestucte wandjes, donkere tunneltjes en Grieks aandoende poorten. Maar dit is dan ook geen doorsnee museum. Hier wordt, in 27 zalen, een krankzinnige hoeveelheid werken getoond - duizend in totaal - van honderd kunstenaars die buiten het officiële kunstcircuit opereerden of dat nog steeds doen. „We laten kunst zien die door de geschiedenis is vergeten, vanaf 1600 tot nu”, aldus James Brett, de Britse filmmaker die oprichter is van *The Museum of Everything*.

In zijn verzameling vind je kunst van mijnwerkers en tabakrookers, van daklo-

zen en dominees, van psychiatrische patiënten en lichamelijk gehandicapten. Door kunsthistorici worden deze autodidacte kunstenaars vaak *outsider artists* genoemd, maar aan die term heeft Brett een hekel. Hij omschrijft ze liever als „onontdekte, onbedeelde, ongetrainde, en niet geassocieerde kunstenaars”. In die zin is Brett een activist: „Wij strijden voor het universele recht op vrije beeldende expressie. Iedereen heeft het recht om kunstenaar te zijn en kunst te maken.”

Boer uit Vermont

In *The Museum of Everything* schuilt achter iedere naam een verbazingwekkend verhaal dat zich zou kunnen lenen voor een Hollywoodfilm. Neem het tekstbordje bij de microscopische zwart-witfoto's van sneeuwvlokken, begin twintigste eeuw gemaakt door Wilson „Snowflake” Bentley (1865-1931) uit het Amerikaanse dorpje Jericho. Daarop staat: „Micropionier en ondernemende boer uit Vermont die zich met zijn leger van 5.000 vereeuwigde sneeuwkrystalen toch niet wist te beschermen tegen de onfortuinlijke sneeuwstorm en alsnog bevroor.”

Of lees de toelichting bij de vitrine van James Castle (1899-1977) uit Garden Valley, Idaho, die met gevonden materialen, aandoenlijke beeldjes en boekjes maakte over zijn leven op het platteland: „Talentvolle kunstenaar die niet kon lezen, schrijven, horen noch gebarentaal eigen was, maar via tekeningen en constructies van roet, speeksel en touw zijn innerlijke leven liet spreken.” Castle wist niets van de mechanismen van de kunstwereld, en stelde zijn werk pas op zijn 56ste voor het eerst tentoon. Net als veel andere outsiders werd hij pas na zijn dood ontdekt. In 2008 kreeg Castle een groot retrospectief in The Philadelphia Museum of Art, in 2013 was zijn werk te zien op de Biennale van Venetië, op de tentoonstelling *The Encyclopedic Palace*.

Lange tijd werden dit soort creatieve sittings van excentriekelingen en zonderlingen buiten de muren van de gevestigde musea gehouden. Ze werden getoond in gespecialiseerde psychiatrische musea, zoals Het Dolhuys in Haarlem of Dr. Guislain in Gent. Soms waren er wel kunstmusea die outsiderkunst aankochten - het Stedelijk Museum bezit bijvoorbeeld tekeningen van Willem van Genk - maar die werken kwamen de depots zelden uit. In dat opzicht betekende de door Massimiliano Gioni samengestelde Biennale van 2013, waar talloze werken van *outsider artists* te zien waren, een belangrijke mijlpaal.

Sindsdien is de belangstelling voor deze kunstvorm explosief gegroeid. Een andere historische doorbraak volgde een jaar later, in de zomer van 2014, toen het Metropolitan Museum zijn collectie moderne kunst herschikte onder de noemer *Reimagining Modernism*. Volkskunst van outsiders als Grandma Moses en Horace Pippin wordt in New York nu getoond tussen de geconificeerde meesterwerken van Hopper, Kandinsky en Picasso.

Vanaf vandaag heeft ook Nederland een vaste plek voor outsiderkunst. Dit nieuwe *Outsider Art Museum* heeft onderdak gevonden in de Hermitage Amsterdam en toont actuele kunst uit de collectie van Het Dolhuys. Met zo'n honderd werken van vijftig - voornamelijk Nederlandse en Japanse - kunstenaars is dit museum vele malen kleiner dan *The Museum of Everything*. Het oogt ook klassieker, met museale vitrines en nette tekstbordjes waar keurig de technieken en de jaartallen op

vermeld staan. Waar in Rotterdam de chaos regeert en de waanzin aanstekelijk werkt, wordt de outsiderkunst in Amsterdam in een strak keurslijf gedwongen.

Ontdekkingsstocht

Beide musea laten de kunst voor zichzelf spreken. Het is aan de toeschouwer om op eigen houtje op ontdekkingsstocht te gaan en zich te laten verbazen door zoveel ideeenrijkdom en wonderschone beelden. Maar van een museum verwacht je ook een zekere vorm van rubricering of duiding. Zouden er stromingen te ontdekken zijn, stijfperiodes of geografische lijnen? Het *Outsider Art Museum* roept dat soort vragen wel op in de zaalteksten („Hoe verklaren we de soms treffende overeenkomsten tussen werk uit heel verschillende culturen?”) maar de antwoorden blijven uit.

Veel werk is duister en doorwerkt, met potloodlijnen die hard in het papier zijn gekrast. Er lijkt frustratie te schuilen achter de zwarte monsters van de haarse auto-monteur en analfabeet Davood Koochaki. En er zit woede in de film-noir-achtige stripverhalen van Dominique Théate uit Luik, een kunstenaar die op zijn achttiende een zwaar motorongeluk kreeg en opnieuw moest leren praten, schrijven en tekenen. Maar daarnaast staat dan weer werk dat extreem kleurrijk en doorwerkt, met een vrolijk oog, zoals de worstelaars van de Japanse vechtsportfanaat Tomoyuki Shinki of de tropische potloodparadijzen van de jonge Nederlandse kunstenaar Jeroen Pomp.

Er zijn diverse kunstenaars die een obsessie hebben met God, of met hun ouders. Veel tekeningen en beelden wijzen op een gefrustreerd seksleven. Naakte vrouwen, maar ook poppen, komen in allerlei soorten en maten voor. Monsters en fantasiewezens, ufo's en buitenaards leven, futuristisch wapentuig en moderne metropolen zijn geliefde thema's. En opvallend veel kunstenaars zijn gefascineerd door reizen en vervoermiddelen. Steeds is er de wens om weg te vliegen, misschien wel juist omdat hun eigen wereld zo klein, zo geïsoleerd is. Zo tekende de Nederlander Lionel Plak ingewikkelde treinnetwerken die hem op papier uiteindelijk tot aan Kiev brengen.

Maar hoe verschillend ook: iedere keer voel je de intensiteit waarmee het kunstwerk gemaakt is. Deze kunstenaars zijn soms maniaak, altijd vasthoudend en allesmaal volstrekt origineel. „Hun binnenwereld is vaak zo vol dat deze overstromt”, zegt Dolhuys-directeur Hans Looijen. „Hun visies zijn onverbiddelijk.” Het is volgens Looijen de verklaring van het recente succes van outsiderkunst. „Deze kunstenaars vormen een tegengolfd tegen de krachtpaterskunst van Jeff Koons of Damien Hirst. En het museumpubliek houdt wel van een persoonlijke narratief. Waar komt creativiteit vandaan? Ook in de gevestigde kunstwereld is dat nu een heel actuele vraag.”

Wanneer houd je op een outsider te zijn? James Brett en Massimiliano Gioni hebben aangevoeld dat werk van ongeschoolde kunstenaars zich kan meten met dat van gearriveerde namen. Ze hadden alleen iemand nodig die voor hen optekende.

The Museum of Everything. T/m 22 mei in de Kunsthal, Westzeedijk 341, Rotterdam. In: kunsthal.nl

●●●●●

Outsider Art Museum. Vanaf 17 maart in de Hermitage, Amstel 51, Amsterdam. In: outsiderartmuseum.nl

●●●●●

Tekeningen van **M.K.** (Outsider Art Museum) en **Paulus de Groot** (Museum of Everything)

Historie

De term 'outsider art' werd in 1972 gelanceerd door de Engelse kunsthistoricus Roger Cardinal om het werk van niet-academische kunstenaars aan te duiden. Maar decennia eerder al lieten kunstenaars als Brancusi, Dalí, Klee, Appel, Ernst en Picasso zich inspireren door deze 'primitieve kunst'.

Involedrijk was het boek *Biblioteci der Geesteskranken* dat psychiater en kunsthistoricus Hans Prinzhorn in 1922 publiceerde, met werk van mensen uit psychiatrische instellingen. In 1947 bedacht kunstenaar Jean Dubuffet de term *Art Brut*, oftewel 'auwe kunst'.

Keramik van **Shinichi Sawada** uit de Dolhuys-collectie. FOTO WILLIEME TRIST

